

**BANUL E ROATA LUMII. NUME DE MONEDE ÎN ÎNSEMNĂRI
MANUSCRISE DE PE CĂRȚI DIN ȚINUTURILE MUREȘULUI**

BANUL E ROATA LUMII [‘*MONEY IS THE WHEEL OF THE WORLD*’].
DENOMINATIONS OF SEVERAL COINS IN ANNOTATIONS FROM THE
TERRITORIES OF MUREȘ

DOI: [10.56177/AUA.PHILOLOGICA.1.26.2025.art.14](https://doi.org/10.56177/AUA.PHILOLOGICA.1.26.2025.art.14)

Prof. univ. dr. habil. ADRIAN CHIRCU
Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca

Abstract. *Banul e roata lumii* ‘Money is the wheel of the world’. **Denominations of several coins in annotations from the territories of Mureș.** This study examines the denominations of several coins circulating between the 17th and 19th centuries within the territories of Mureș. Elaborating on our research, we consulted annotations found in old printed books, primarily recorded in the catalogues of Romanian book heritage. These sources describe editions preserved in the collections of regional museums and libraries (specifically in the Mureș area). In addition to these sources, we have also considered references identified in the pages of various documentary studies.

The focus is primarily on information regarding the acquisition of such books, with particular attention to the monetary amounts recorded as having been paid for them—relevant data to our investigation.

Such annotations are particularly valuable for linguists, as they offer insights into the historical evolution of the Romanian language.

Through this type of investigation, it becomes possible to uncover underexplored elements of Romanian monetary terminology, among other aspects.

Keywords: Romanian, old writings, vocabulary, money, coins, borrowing, word formation, Middle Ages, (pre)modernity.

0. De-a lungul ultimilor ani, mai cu seamă în sfera disciplinelor filologice, istorice ori socioumane, se poate observa o repoziționare investigativă interesantă și firească întrucâtva, în sensul că specialiștii prioritizează în studiile lor analiza unor aspecte care țin de trecut, fie acesta mai apropiat ori mai îndepărtat.

0.1. Această nouă perspectivă interpretativă ne-a determinat și pe noi să ne aplecăm asupra unor nume de monede ce au circulat în mare parte în arealul mureșean și care sunt consemnate pe filele unor cărți, de mică ori de mare însemnătate pentru națiunea română.

Astfel, prin această contribuție, continuăm un demers al nostru de dată relativ recentă, în vederea relevării unora dintre caracteristicile terminologiei monetare românești¹ și, evident, a unui segment al patrimoniului cultural material.

¹ Adrian Chircu, *Nume de monede umblătoare în însemnări de pe vechi cărți din ținuturile Hunedoarei*, în Ana-Voica Bojar, Ion Victor Velculescu, Hans-Peter Bojar (eds), *Cătălina Velculescu. O viață dedicată cercetării manuscriselor*, Cluj-Napoca, Editurile Școala Ardeleană &

0.2. Înainte însă de a urmări aspectele ce ne interesează, trebuie să menționăm că neîntreruptul contact „cu viața culturală, cu cele două țări române, Moldova și Țara Românească, circulația permanentă a valorilor culturale redau, fără alte mărturii, existența sentimentului românesc, cu nimic mai prejos decât în zonele compacte românești. Cartea românească s-a bucurat și aici [s.n. în zona Mureșului], în epocile înfloritoare ale tiparului, de prețuire, așa cum a fost prețuită în toate zonele locuite de români. Merită considerație și stimă înaintașii care au știut să prețuiască acest act de cultură, închinându-i lucrări din[tre] cele mai valoroase și apreciate, adevărate dovezi științifice de permanentă continuitate a poporului român pe acest teritoriu.”²

1. După cum anticipam, în chiar titlul studiului nostru, avem în vedere doar numele de monede consemnate în microtextele marginale ale filelor unor manuscrise sau tipărituri, fie acestea religioase ori laice, aflate, în general, în custodia unor muzee/biblioteci (mureșene). Pe lângă catalogarea firească, bibliotecarii au transcris, în fiecare caz în parte, și notațiile făcute pe cărți de-a lungul vremii de către diferiți preoți ori de către oamenii care au avut la îndemână aceste obiecte culturale.

1.1. În ceea ce privește formula proverbială așezată în titlu³, aceasta sugerează că, precum astăzi, banii aveau în vremurile de demult un rol fundamental, punând în mișcare lucrurile ori mijlocind dobândirea unor bunuri de preț, printre care se numărau și cărțile.

1.2. Notele amintite prezintă un interes deosebit pentru specialiști, întrucât conțin informații deosebit de importante și lămuritoare pentru epoca în care au fost consemnate, mai ales că, adeseori, este menționat(ă) și anul/data în care au fost făcute, ceea ce facilitează o mai bună înțelegere a vieții cotidiene și a evenimentelor dintr-o anumită epocă.

1.2.1. În acest sens, Ilie Corfus, preciza că însemnările de acest fel constituie „un suprinzător și variat tezaur de informații asupra multor întâmplări din trecutul poporului nostru. Este știut că tipărite separat, azi una, mâine alta, în diferite publicații periodice, aceste note rămân neștiute și nefolosite, pe cât necunoscute și uitate au rămas ele pe cărțile pe care au fost așternute.”⁴

1.2.2. La rândul său, Eugen Pavel afirma că „adnotările de pe filele unor tomuri uitate de vreme se circumscriu într-o inedită cronică, subiectivă, trădând, de fiecare dată, un adevărat cult al cărților din partea celor care moșteneau sau doar le răsfoiau. Căci însemnările așternute pe marginile unor foi sau la sfârșit de capitole, pe foile liminare sau pe forțaful copertilor depășeau prin intenție sfera faptului anodin, încărcându-se dintru început de o anumită gravitate, proprie unor inscripții

Eikon, Cluj-Napoca-București, 2022, p. 77-91; Adrian Chircu, *Bani buni și drepti. Nume de monede circulatorii în însemnări pe cărți din ținuturile Albei*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica*, vol. 24/1, 2023, p. 223-235.

² Dimitrie Poptămaș, *Prezența și circulația vechilor tipărituri românești în zona superioară a Văii Mureșului* (= PCVTR-MS), Târgu Mureș, Editura Nico, 2008, p. 5-6.

³ Aceasta cunoaște și o variantă proverbială: *Banul e o mică roată ce-nvârtește lumea toată* (DFLR, s.v.).

⁴ Ilie Corfus, *Însemnări de demult*, Iași, Editura Junimea, 1975, p. vi.

sortite să dureze în timp. Micii cronicari improvizați aveau, cu siguranță, conștiința unui gest durabil, menit să le perpetueze numele în posteritate.”⁵

2. Așadar, pornind de la aceste prime repere investigative, ținem să precizăm și scopul principal al studiului de față, care constă în continuarea evidențierii (chiar dacă fragmentare) a terminologiei monetare medievale și premoderne, pornind în principal de la surse scrise de factură laică, care reprezintă o oglindă a circulației monetare în țările române.

2.1. Notațiile avute în vedere sunt repertoriate în cataloagele de carte veche românească din zona Mureșului, care permit o analiză obiectivă, chiar dacă există, uneori, unele neajunsuri în ceea ce privește transcrierea (completă sau nu) a microtextelor. Avem a face cu informații legate de procurarea cărților, respectiv de precizarea sumelor de bani cheltuite pentru achiziția lor, sau de achiziția unor produse de strictă necesitate ori lucruri de trebuință bisericească (mai rar casnică).

2.2. Menționăm faptul că încercări timide de delimitare a inventarului lexical monetar au mai fost făcute, noi reținând, în acest sens, contribuția lui Barbu Lăzăreanu care, cu 75 de ani în urmă, pleda pentru „întocmirea unui lexic monetar românesc”, căci acesta este bine reprezentat în scrieri: „Mulțumită mijloacelor pe care, li le pun la dispoziție arheologii și numismații (și nu mai puțin lingviștii, ba și simplii folcloriști), istoricul și sociologul vor veni cu acea minunată unealtă pe care le-o dă materialismul istoric, să comenteze și să scoată la iveală, nu numai curiozități, ci și frământări ale epocilor. Căci lexicul propus, conținând nu numai numirile și definițiile monetelor, dar și sumedenie de noțiuni și de cuvinte cu care ele au raporturi directe, va trebui să facă loc și acestora, și să ni se dea astfel frânturi și comentarii de literatură socială.”⁶

2.3. Bun cunoscător al monedelor care au circulat în țările române, Octavian Iliescu considera și el că este mai mult decât necesar să se întocmească un *corpus* al monedelor medievale, susținând că, „printre problemele mai însemnate, de care trebuie să se preocupe astăzi cercetările numismaților din țara noastră, este aceea a cunoașterii tuturor emisiunilor noastre monetare, ce s-au succedat în perioada orânduirii feudale în cele trei provincii [...] și că] determinarea exactă a acestor monede prezintă o importanță crescândă.”⁷

2.4. În perspectivă terminologică, ne alăturăm și noi amplei descrieri a termenilor monetari românești realizată de către Coman Lupu, completând cercetarea acestuia⁸ cu noi date ce privesc în esență inventarul sau atestările.

Înainte însă de a trece la analiza propriu-zisă a faptelor de limbă, considerăm că este important să menționăm care au fost premisele de la care pornește Coman Lupu în monografia sa, dat fiind caracterul sintetic al acesteia.

⁵ Eugen Pavel, *Între filologie și bibliologie*, Cluj-Napoca, Editura „Biblioteca Apostrof”, 2007, p. 49.

⁶ Barbu Lăzăreanu, *Pentru întocmirea unui lexic monetar românesc*, în *Buletin științific, seria Științe istorice, filosofice și economico-juridice*, tom II, nr. 1, 1950, p. 37-46.

⁷ Octavian Iliescu, *Cu privire la problema realizării unui «corpus» al monedelor feudale românești*, în *Studii și materiale de istorie medie*, anul I, 1956, p. 285-286.

⁸ Coman Lupu, *Din istoricul numelor de monede în limba română*, ediția a treia, revăzută și adăugită, București, Editura Universității din București, 2022 (ediții anterioare 2006, 2013).

2.4.1. În primul rând, este vorba despre faptul că „acest domeniu nu a mai făcut însă obiectul unor studii lingvistice de detaliu”⁹, iar, în al doilea rând (dar nu ultimul), „abordarea lexicului limbii române pe sectoare, pe câmpuri semantice mai largi, cunoaște o lăudabilă tradiție în lingvistica noastră”¹⁰, care trebuie să fie continuată și întregită cu descrierea unor noi exegeze ale lexicului specializat, vechi și nou.

De asemenea, același lingvist remarca, pe bună dreptate, că „terminologia monetară din limba română este neașteptat de bogată [...], iar circulația unui mare număr de monede în țările române se explică atât prin condițiile istorice în care fiecare provincie a cunoscut diferite dominații politice ce impuneau în circuitul economico-financiar monedele lor, cât și prin poziția geografică a principatelor, situate la confluența căilor comerciale dintre Levant și Occidentul european.”¹¹

2.4.2. Contribuția lucrării profesorului Coman Lupu la cunoașterea terminologiei monetare a fost apreciată de către specialiști, printre care se numără și Florica Dimitrescu. Reputata cercetătoare a lexicului românesc vechi și nou precizează că acest sector al terminologiei a rămas „încă necercetat sistematic”¹², monedele nereținând până la apariția acestui studiu atenția lingviștilor, ci doar a istoricilor ori a economiștilor.

După analiza atentă a cărții, lingvista bucureșteană apreciază că ne aflăm în prezența unei contribuții remarcabile care este „bine concepută, atent elaborată, de o aleasă ținută științifică, serios documentată din punct de vedere lingvistic, istoric etc. [...] și că] reprezintă o monografie de referință și un bun exemplu pentru lucrări consacrate altor limbaje sectoriale pe care le dorim cât mai curând «defrișate».”¹³

La rândul nostru, am considerat oportun să reluăm anumite aspecte, întrucât sunt mai mult decât necesare unele reconsiderări și completări aduse numelor de monede. Astfel, poate fi mult mai bine înțeleasă istoria terminologiei monetare românești, în cazul nostru a celei ardelenesti, dată fiind regiunea la care ne raportăm.

3. În vederea constituirii corpusului terminologic monetar, am făcut apel la trei cataloage de carte veche în care sunt repertoriate aceste înscrisuri, respectiv Dimitrie Poptâmaș, *Prezența și circulația vechilor tipărituri românești în zona superioară a Văii Mureșului*, Târgu Mureș, Editura Nico, 2008 (= PCVTR-MS); Oxana Stredie, Florin Bogdan, *Cartea românească veche și modernă din colecțiile Muzeului Județean Mureș*, prefată de Eva Mârza, Târgu Mureș – Alba Iulia, 2016 (= CRVM-MS); Avram, Florin Bogdan, *Cartea românească veche din secolul al XVIII-lea în colecțiile Bibliotecii Județene Mureș*, Sibiu, Editura Armanis, 2018 (= CRV-MS). La acestea, se adaugă și un studiu de mică întindere, în care sunt reproduse unele înscrisuri de aceeași factură: Olivia Monica Elena Mihiu, *Cartea*

⁹ Coman Lupu, *Op.cit.*, p. 14.

¹⁰ *Ibidem*, p. 14.

¹¹ *Ibidem*, p. 17.

¹² Florica Dimitrescu, *Un câmp semantic „defrișat”: numele de monede*, în *Studii și cercetări lingvistice*, anul LVIII, nr. 1, 2007, p. 76.

¹³ *Ibidem*, p. 83.

românească veche în scaunul Mureșului, în *Angustia*, nr. 1, 1996, p. 133-140 (= CVRSM-MS)

4. Parcurgerea acestor lucrări a prilejuit identificarea unor nume de monede în notațiile manuscrise pe care le-am excerptat ca atare, realizând un microcorpus pe care îl vom analiza în perspectivă lexico-semantică și, implicit, terminologică. În comparație cu alte lucrări de aceeași factură¹⁴, numărul enunțurilor în care sunt precizate numele unor monede este sensibil redus, însă relevant pentru cercetarea noastră. Un mic neajuns al cercetării este reprezentat de faptul că unele notații s-au făcut pe cărți în alte locuri, însă nu foarte depărtate, ceea ce ne determină să considerăm că circulația monetară a fost în bună măsură una cvasidentică, în epocă.

5. Din rațiuni obiective care țin de facilitarea urmăririi demersului nostru, inventarierea numelor de monede s-a făcut în ordine alfabetică. Privitor la date, am precizat de fiecare dată anul când s-a făcut însemnarea, iar, în lipsa acesteia, am notat prin *sine anno* (s.a.).

5.1. Cel dintâi nume de monedă avut în vedere este *ban*, care este și unul dintre cele mai vechi, o primă consemnare a sa datând din 1413.¹⁵ Referitor la originea acestuia, s-a avansat ca etimon sl. *ban*, care avea, la început, înțelesul 'guvernator de provincie' (< srb. BAN), însă, apoi, și-a lărgit semnificația însemnând, la plural, și „monede ale banilor (= guvernatorilor) de Croația și de Slovenia, emise începând cu veacul al XIII-lea.”¹⁶

5.1.2. *Banul* a ajuns în principate datorită circulației active „a monedei emise de banii din Croația și Slovenia timp de aproape un secol [care] a putut face ca numele monedei lor să devină la români numirea generică pentru noțiunea «ban». Când domnul Țării Românești a început a bate monedă proprie, adică în anul 1365, și-a numit moneda *ban*, folosind un nume încetățenit în limba română cu aproape un secol mai înainte.”¹⁷

5.1.3. În Evul Mediu, în Moldova și Țara Românească, termenul *ban* a fost întrebuințat și generic în locul altor monede (de exemplu, dinari ungurești și șilingi de aramă), iar „cu sensul de «monedă», *ban* mai este semnalat încă din secolul al XVI-lea în texte din toate regiunile românești.”¹⁸ Fără excepție, lucrările lexicografice de la noi înregistrează acest termen, ținând cont de importanța sa în societate și de circulația lui în toate provinciile românești, în trecut și, firește, în zilele noastre.

5.1.4. În corpusul nostru, numărul ocurențelor acestei monede nu este unul însemnat (menționări sporadice, în raport cu alte monede), însă este relevant pentru ilustrarea demersului nostru investigativ. Contextele în care *ban* apare, cu semnificații generale sau particulare, sunt: *în bani flori/ni/ 14 și bani 8, dezlegată și dentâi lipsă foile*. (CVRSM-MS, p. 134/1687); *i-am dat un cal inșălat și bani*,

¹⁴ Florin Bogdan, *Cartea românească veche în colecțiile Muzeului Național al Unirii Alba Iulia*, Cluj-Napoca-Alba Iulia, Editura Mega & Editura Muzeului Național al Unirii Alba Iulia, 2021.

¹⁵ Coman Lupu, *Lucr. cit.*, p. 23.

¹⁶ *Ibidem*, p. 24.

¹⁷ H. Mihăescu, *Originea cuvântului ban „monedă”*, în *Studii și cercetări lingvistice*, anul XVIII, nr. 3, 1967, p. 343-347.

¹⁸ Coman Lupu, *Lucr. cit.*, p. 24.

trei mărieși/i/ și un potor (CVRSM-MS, p. 134/s.a.); *am luat și eu acest ohtoih, fiindu-mi lipsă de el, cu bani buni 2 zloți.* (CVRSM-MS, p. 138/1830); *pentru că nimenea alți nau dat banii fără numai eu singur 15 florinți și cineva... aceasta din mâna lor să fie afurisit și poreclit* (PCVTR-MS, p. 100/1786).

5.2. Un alt nume de monedă identificată în corpusul nostru este *creițarul*, care, în ciuda largii sale întrebuintări în epocă și mai cu seamă în Ardeal, este menționat doar de câteva ori, fie ca o subdiviziune a *florinului renan* (o centimă dintr-un florin), fie asociat *potorului*. *Creițarul* avea o valoare relativ scăzută, fiind atestat în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. În DELR, *creițarul* este considerat un împrumut din germana austriacă (KREUZER) și „intrat și prin mijlocire maghiară (...), pătruns pe cale orală” (DELR, s.v.).

Coman Lupu ține să precizeze că „acest termen a fost cunoscut în Maramureș, Banat, Muntenia septentrională, Moldova occidentală și în Transilvania.”¹⁹ Textele folclorice din aceste zone îl înregistrează adesea, însă astăzi este resimțit ca un arhaism (sau regionalism arhaic). Ocurențele repertoriate sunt următoarele: *de la Godan Mihaiu 15 potori și un creițariu, One Boariu 5 potori și un creițariu.* (CVRSM-MS, p. 134/s.a.); *Pentru legătură am plătitu 21 Rfl și 15 cr.* (PCVTR-MS, p. 101/1852).

5.3. În microtextele consultate, este consemnată și moneda *duc*, probabil o variantă a *ducaturii*, care însă nu este înregistrată în principalele lucrări lexicografice nici la lema *ducat*, nici autonom. Exemplul avut în vedere este: *Această Theologie docmatică iaste a lui Ioannu Pop o au cumpărat în anul 1822 cu 5 duci.* (CRVM-MS, p. 39/1822). Am identificat-o totuși în DLR (s.v. - *creițar*) (*Au dat trei duce și doi creițari pe această carte., 1768*).

În ceea ce privește *ducatul* (‘monedă italiană de aur sau argint care a circulat în Evul Mediu și în alte țări din Europa, iar, în secolele XIV-XVII, și în Țările Române’, DLR, s.v.), acesta este folosit în epocă (chiar dacă rar), dar nu l-am reperat în corpus.

5.4. În corpusul investigat, apare menționat cu numeroase ocurențe și *florintul* (mai rar *florintele*; DAR, s.v., DÎLRV, s.v. - *florin*), însă cu forma de plural, respectiv *florinți*. Moneda a circulat destul de mult în țările române. Se pare că, în acest caz, avem a face cu contaminare lexicală (DLR, s.v.) ce a rezultat din suprapunerea magh. FORINT (EMSZT, s.v., EWUR, s.v.), peste mai vechiul *florin* ‘monedă de aur sau de argint’, termen de origine latino-romanică (lat. med. FLORINUS), cu primă atestare la noi în 1431, DÎLRV, s.v.): *și am cumpărat eu Popa Toader din Matifalu [Mărtineni] această Căzanie de la preoteasa Popii Vasilie din Bogata dre[p]t 12 florinț[i] A[n]o 1758.* (CRV-MS, p. 32/1758); *această carte în nume ucitelună au cumpărat Costantin din Tăure au dat 12 florinți și satul 7 florinți și o au dat pome[a]nă [la] beserecă Tăur[.] [...] să le fie pomene părinților și fraților și rodului până la al 7 rod* (CRV-MS, p. 33/1699); *au dat 30 de florinți nimeți să se știe iar că dus am fost în Maramurășu în postu pre gerul anului 1832. Știi că de a veni Ion a lui Popa Ioane să să bage slugă la noi.* (CRV-MS, p.

¹⁹ Coman Lupu, *Din istoricul numelor de monede...*, p. 51.

69/1832); *Să se știe că sau cumparat această carte cu 13 florinți și s-au cumpărat de robul lui Dumnezeu Gavrilă și au stătut popa Petru tânărul de pomenire în anul 760, 20 aprilie Popa Petru din Surdiaș (PCVTR-MS, p. 92/1760); și am dat pe dânsa 12 florinți și am cumpărat de la protopopul Petru Petrovici din Surdiaș și martori au fost protopopul Ioan din Belința 779 februarie in 14 (PCVTR-MS, p. 92/1779); Această carte sau cumpărat de la acești oameni de pe un loc care l-au fost dat Omului Toader Stancă florinți șase de pomană bisericii. Onea Pie a dat doi florinți [...] Preotul Ioan One Calin a ajutat împrumut doi florinți (PCVTR-MS, p. 94/post 1743); Să se știe precum această Sfântă Evanghelie oau cumpărat... Apold de... cu 15 florinți... (PCVTR-MS, p. 100/1765); pentru că nimenea alți nau dat banii fără numai eu singur 15 florinți și cineva... aceasta din mâna lor să fie afurisit și poreclit (PCVTR-MS, p. 100/1786).*

5.4.1. Forma mai veche florin este și ea atestată în microtextele reținute pentru analiză, însă am reperat două ocurențe, și aceasta doar în secolul al XIX-lea, în ciuda vechimii sale: *Ieste a mea Ioan Calu [...] Dascăl la Culpiu [...] cu 2 fl[orini] și 30 h[orgo]ș[i] și de ar îndrezni a o fura sau înstreina să fie anathema adeche afurisit de 300 de Părinți sfinți (CRVM-MS, p. 32/1845).*

5.4.2. De asemenea, mai sunt menționați și florinii renani (sub formă abreviată: **Rfl**): *și s-au plătitu dintru al megii și de cătră următoarele persoane i.e. dintre al Megii sau dat 9 Rfl - 1. Romanu Petru din Balavasaru 2 Rfl 30 ch. - 2. Zgirgu Dumitru 2 Rfl 30 ch.- 3. Radu Ioan tânărulu 1 Rfl - 4. Ilie Nyélá 1 Rfl - 5. Nagy Michailu parochu al Cyicmandrului 1 Rfl - 6. Roman Sija 15 ch. - 7. Sârbu Stephanu 4 Rfl - 8. Csaico Petre din Fületelnicu 1 Rfl - 9. Buda Ioanu- 50 ch. - Pentru legătură am plătitu 21 Rfl și 15 cr. (PCVTR-MS, p. 101/1852).*

5.5. *Horgoș/hergoș* (< magh. HORGAS/HORGOS) este de origine maghiară și denumește o monedă ‘în valoare de 40 de dinari’, de 17 crăițari; monnaie (crochue) de 17 kreuzer’ (EWUR, s.v.). În EMSZT (s.v.), o primă atestare datează în a doua parte a secolului al XVI-lea (1573).

Semnificația inițială a acestui cuvânt a fost ‘strâmb, încovoiat, coroiat, curb’, deoarece moneda avea o formă atipică, mai precis nu era dreaptă. În studiul său, Coman Lupu susține că „*horgoș* este cel mai vechi termen (1550) monetar de origine maghiară”²⁰: *Ieste a mea Ioan Calu [...] Dascăl la Culpiu [...] cu 2 fl[orini] și 30 h[orgo]ș[i] și de ar îndrezni a o fura sau înstreina să fie anathema adeche afurisit de 300 de Părinți sfinți (CRVM-MS, p. 32/1845); spesele postale si legatura a amandurora facu 3 fl. 60 h. v.a. (CRVM-MS, p. 41/1876);*

5.6. Tot o monedă de proveniență maghiară este *mariașul* (< magh. MÁRIÁS), care, în însemnări, apare mai ales cu forma *mărieș*, adaptată la firea limbii române (mai rar *măriaș* apropiată de etimon). Moneda a circulat mai ales în Țara Ardealului, prima atestare datând din 1683. Aceasta avea, „pe una dintre fețe, chipul Sfintei Fecioare”²¹, valorând 17 crăițari (EWUR, s.v.). Termenul monetar este menționat în EMSZT (s.v.) și în EWUR (s.v.), dar și în DLR (s.v.) sau în DER (5106).

²⁰ Coman Lupu, *Lucr. cit.*, p. 47.

²¹ *Ibidem*, p. 49.

Prin *măriaș/mărieș*, se desemna o ‘monedă de argint, având valoare de șaptesprezece, mai târziu douăzeci de creițari, pe care este imprimat chipul Sfintei Maria’ (EMSZT, s.v.).

În corpusul nostru, termenul cunoaște numeroase ocurențe, ceea ce dovedește că avea o putere circulatorie însemnată: *Nemișcată din sat și de la biserica neonită, nice de cei ce au cumpărat încă să nu-i poată ce să caute ce o dat să-i dee înapoi: Gale Gligor un mărieș, Tunai Gavril 1 mărieș, Raica Pinte 1 mărieș, de la Godan Mihaiu 15 potori și un creițariu, One Boariu 5 potori și un creițariu...* (CVRSM-MS, p. 134/s.a.); *i-am dat un cal înșălat și bani, trei mărieș/i/ și un potor* (CVRSM-MS, p. 134/s.a.); *Această carte sau cumpărat de la acești oameni de pe un loc care l-au fost dat Omului Toader Stancă [...] Maria Preoia măriași doi, Pascu Peton măriași doi, Nastasie [I]Onionașu măriași doi.* (PCVTR-MS, p. 94/post 1743).

5.7. Într-una dintre însemnări, apare menționat și *pengheul* (< magh. PENGŐ), termen monetar prin care se desemnează, prin Ardeal, ‘numele unei monede de metal sau al unei bancnote maghiare’ (DLR, s.v., DAR, s.v.). Cuvântul este înregistrat și în dicționarele maghiare consultate ce conțin elemente lexicale din arealul transilvan (EMSZT, s.v. și EWUR, s.v.). *Accest Cszaszlov jeu l-am cumperat cu un pengo cine s-ar întâmpla* (CRVM-MS, p. 32/1846). Coman Lupu reține și el acest termen, precizând că, atestat în 1648, „este numele unei monede de argint, pusă în circulație de către unguri. Acest termen, cunoscut în Transilvania, este semnalat de Liviu Onu în *Glose românești din secolul al XVII-lea.*”²²

5.8. Cât despre *potor*, proveniența acestuia este polonă (< pol. POLTORA ; < vsl. POLŮ(VŮ)TORA, TDRG, s.v.) și era numele „dat unei monede de aramă din trecut, a cărei valoare a variat între o jumătate de ban și zece bani sau între o jumătate de groș și doi groși care a circulat mai ales în Transilvania” (DLR, s.v.; a se vedea și DAR, s.v. ‘monedă de aramă cu valoare de până la 10 bani, care a circulat în Transilvania’ sau DLRLV, s.v. ‘(Mold.) Nume dat în trecut unei monede care a circulat mai ales în Transilvania’).

În monografia sa, Coman Lupu observă că „textele în care apare *potor* provin mai ales din Transilvania și din zonele vecine dinspre sud și est”²³, fiind în circulație și la începutul veacului al XIX-lea.

În corpusul investigat, este atestată această monedă, însă întrebuințarea sa nu pare a fi foarte răspândită: *de la Godan Mihaiu 15 potori și un creițariu, One Boariu 5 potori și un creițariu* (CVRSM-MS, p. 134/s.a.); *i-am dat un cal înșălat și bani, trei mărieș/i/ și un potor* (CVRSM-MS, p. 134/s.a.).

5.9. Am constatat că, precum în Moldova și Ardeal (mai cu seamă), și în ținuturile mureșene era întrebuințat *șustacul* (< pol. *szóstak*; cf. magh. SUSTÁK, SUSZTÁK). Este vorba despre o ‘monedă poloneză (de argint), care a circulat și în țara noastră’ (DLR, s.v.). În afara DLR (s.v.), termenul este înregistrat și în alte lucrări lexicografice românești (TDRG, s.v., MDA, s.v.). Nu este exclus, mai ales în

²² Coman Lupu, *Op.cit.*, p. 49.

²³ *Ibidem*, p. 38.

Transilvania, să avem a face cu un împrumut din limba maghiară (TDRG, s.v.), după cum lasă să se întrevadă și EWUR (s.v.).

Coman Lupu susține că cea mai veche atestare datează din 1675²⁴ (în *Letopiseșul lui Costin*). În lucrările consultate, sunt consemnate următoarele ocurențe: *Martie 10 zile 1817 am dat slugii 6 șuștaci și 1 zlot.* (CRVM-MS, p. 23/1817); *Această carte iaste a lui Ilie Maer din Huduc cumpărată cu 15 șuștaci.* (CRVM-MS, p. 39/s.a.).

5.10. În toate lucrările integrate în corpus, am întâlnit precizat *zlotul* (< sl. ZLOTO, pol. ZLOTY), care cunoștea o largă întrebuințare în țările române (cea mai veche atestare datează din 1571; în TDRG, 1581). Prin acesta, era denumită, în Evul Mediu și mai târziu la noi, o „monedă poloneză (de aur sau de argint), care a circulat, mai ales, în centrul și Estul Europei și în țările române; spec. Unitate monetară de bază a Poloniei” (DLR, s.v.).

5.10.1. Coman Lupu susține că, „începând cu secolul al XV-lea, ducatul venețian, apoi cel genovez sunt atestați, în special în Moldova, sub denumirea de *zlot*. Ulterior, orice monedă de aur era desemnată prin termenul *zlot* (*unguresc, turcesc, tătăresc, leșesc, nemțesc*, pentru *florini ungurești, ducați turcești* etc.).”²⁵ De asemenea, mai putea avea și înțelesul general de ‘bani’.²⁶

La noi, *zlotul* a fost folosit în special în Moldova, însă și în alte ținuturi românești. În DAR (s.v.), *zlotul* e definit ca „nume dat odinioară în Transilvania unor monede austriece; monedă de argint de două coroane”, iar, în DER (9506), ca ‘monedă de aur, ducat’.

5.10.2. Ocurențele *zlotului* în corpus sunt relativ însemnate: *A[nul] [1]820 februaru 15 la duminica brânzii [...] 5 zloți [...] din Crăiești [?].* (CRV-MS, p. 36/1820); *Am fecut kontretus luj Bete Ișvenucu ku Bete Ion Raveica de 35 zloți mai 28 de zile ano 1824.* (CRV-MS, p. 37/1824); *Spune Ponci Germano că datorează lui Morian Simione kr. 30 [...] zloți fiind față martorii [...] Gheorghie [...] Tolomei. Anul 1824 iunie în 8 zile.* (CRV-MS, p. 38/1824); *Această datorie s-au sumat intro 113 zloți pe anul 1830.* (CRV-MS, p. 38/1830); *Aceasta voit să să știe că acest Mineiu l-au cumpărat popa Comșa de la Ion din Henig [jud. Alba] drept 19 zloți* (CRVM-MS, p. 21/1727); *Martie 10 zile 1817 am dat slugii 6 șuștaci și 1 zlot.* (CRVM-MS, p. 23/1817); *Să să știe precum că am cumpărat acest sfânt Ilie Miniati de la Popa Mihai boeri din Ruși Munți eu Ilisie Maer din Huduc l-am cumpărat cu 18 zloți* (CRVM-MS, p. 23/1836); *Această Istorie a romanilor e cumpărată de mine mai jos iscălitul cu 8 zloți de la Ilie Niagu din Sas Sebeș la anu 1818* (CRVM-MS, p. 40/1818); 1816, în luna lui aprilie opt, grâu 8 zloți, de cucuruz 5 și 6, și 2 cupa de vin, 3 zloți sfertul de slănină. Și a/u/ mâncat oamenii pită de coce din ghindă (CVRSM-MS, p. 136/1816); *Dusul afară a acestui păstor și cărțile sale s-au lăsat la Conzistori spre vindere cu preț de bici socotit, din care cărți lăsate la vindere, am luat și eu acest ohtoih, fiindu-mi lipsă de el, cu bani buni 2 zloți.* (CVRSM-MS, p. 138/1830); *Această prealuminată carte anume Minei... am*

²⁴ Coman Lupu, *Lucr. cit.*, p. 37.

²⁵ *Ibidem*, p. 30.

²⁶ *Ibidem*, p. 31-32.

cumpărat cu **20 de zlofi** de la Popa Ionascu de la care fecioru popei Gheorghe și oau înmănat Marii noastre beserici... (PCVTR-MS, p. 98/1763); Se promit **30 de zlofi** ungurești celor care vor preda autorităților pe răsculați, cei care îi vor tăinui vor fi pedepsiți cu tragerea în țeapă. (PCVTR-MS, p. 117/1784).

6. Interesante pentru studiul nostru rămân și sintagmele în care sunt integrate numele de monede, precum *bani buni* sau *florinți nimeți*²⁷. Prin *bani buni*, erau desemnați banii adevărați nu cei falși, întrucât, în epocă, „nu au lipsit nici activitățile ilegale de fraudare și falsificare monetară”²⁸, iar forma adjectivală *nimeți* (poate folosită și cu înțelesul de ‘austrieci’), inedită de altfel, trimite la magh. *német* ‘german’ (EMSZT, s.v.) și se referă la *florinții nemțești*. De asemenea, se poate observa varietatea unor monede desemnate prin același termen, ca în cazul *zlofilor ungurești* (**30 de zlofi ungurești**), care presupune circulația paralelă în epocă și a altor feluri de *zlofi*.

7. În afara acestor asocieri, trebuie menționată și o particularitate redacțională din perioada în care s-au făcut notațiile, și anume că, uneori, numele de monede erau precizate înaintea numărului acestora: *Această carte sau cumpărat de la acești oameni de pe un loc care l-au fost dat Omului Toader Stancă florinți șase de pomană bisericii. Onea Pie a dat doi florinți, Maria Preoia măriși doi, Pascu Peton măriși doi, Nastasie Iononașu măriși doi. De aici înainte sau plătit și este a bisericii Săcădate cei neunite. Preotul Ioan One Calin a ajutat împrumut doi florinți* (PCVTR-MS, p. 94/post 1743).

8. Parcurgerea și analiza inventarului numelor de monede identificate de noi în paginile cataloagelor ori ale studiilor privitoare la cartea veche din ținuturile mureșene și cele învecinate acestora au permis atât alcătuirea unei liste de monede care au circulat de-a lungul veacurilor în această zonă, cât și identificarea unor nume de monede nemenționate de către Coman Lupu în monografia sa, cum este cazul *ducelui/ducului* sau al *florinilor renani* (a se vedea *supra* la florini: *Rfl.*), la acestea adăugându-se adjectivul *nimeți*, un împrumut din maghiară care a fost adaptat doar parțial la firea limbii române.

8.1. Astfel, ne-am putut face o idee despre circulația monetară și despre originea numelor de monede. A putut fi observată o dominanță evidentă și firească a monedelor de proveniență maghiară și slavă, explicabilă atât istoric, cât și lingvistic. Spre deosebire de zonele învecinate²⁹, în ținuturile Mureșului, am constatat că monedele care au circulat nu erau atât de diversificate.

8.2. Considerăm că asemenea demersuri de recuperare a faptelor de limbă dintr-o perspectivă interdisciplinară sunt mai mult decât binevenite, întrucât ne ajută să înțelegem anumite particularități lexicale și, de asemenea, unele trăsături ale însemnărilor vechi românești.

²⁷ A se vedea *supra* exemplele ce integrează aceste asocieri, la *ban* și la *florint*.

²⁸ Ioan-Aurel Pop et alii (coord.), *Istoria Transilvaniei*, vol. III (*De la 1711 până la 1918*), Cluj-Napoca, Academia Română & Centrul de Studii Transilvane, 2008, p. 94.

²⁹ A se vedea Adrian Chircu, *Art. cit.*, 2022, 2023, *passim*.

Bibliografie

a) corpus:

- CRVM-MS = Oxana Stredie, Florin Bogdan, *Cartea românească veche și modernă din colecțiile Muzeului Județean Mureș*. Prefață de Eva Mârza, Târgu Mureș – Alba Iulia, 2016.
- CRV-MS = Olivia Monica Avram, Florin Bogdan, *Cartea românească veche din secolul al XVIII-lea în colecțiile Bibliotecii Județene Mureș*, Sibiu, Editura Armanis, 2018.
- CVRSM-MS = Elena Mihu, *Cartea românească veche în scaunul Mureșului*, în *Angustia*, nr. 1, 1996, p. 133-140.
- PCVTR-MS = Dimitrie Poptâmaș, *Prezența și circulația vechilor tipărituri românești în zona superioară a Văii Mureșului*, Târgu Mureș, Editura Nico, 2008.

b) tratate, studii și articole:

- BOGDAN, Florin, *Cartea românească veche în colecțiile Muzeului Național al Unirii Alba Iulia*, Cluj-Napoca-Alba Iulia, Editura Mega & Editura Muzeului Național al Unirii Alba Iulia, 2021.
- CHIRCU, Adrian, **Bani buni și drepți**. Nume de monede circulatorii în însemnări pe cărți din ținuturile Albei, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Philologica*, vol. 24/1, 2023, p. 223-235.
- CHIRCU, Adrian, *Nume de monede umblătoare în însemnări de pe vechi cărți din ținuturile Hunedoarei*, în Ana-Voica Bojar, Ion Victor Velculescu, Hans-Peter Bojar (eds), *Cătălina Velculescu. O viață dedicată cercetării manuscriselor*, Cluj-Napoca, Editurile Școala Ardeleană & Eikon, Cluj-Napoca-București, 2022, p. 77-91.
- CORFUS, Ilie, *Însemnări de demult*, Iași, Editura Junimea, 1975.
- DIMITRESCU, Florica, *Un câmp semantic „defrișat”: numele de monede*, în *Studii și cercetări lingvistice*, anul LVIII, nr. 1, 2007, p. 75-84.
- ILIESCU, Octavian, *Cu privire la problema realizării unui «corpus» al monedelor feudale românești*, în *Studii și materiale de istorie medie*, anul I, 1956, p. 285-323.
- LĂZĂREANU, Barbu, *Pentru întocmirea unui lexic monetar românesc*, în *Buletin științific*, seria Științe istorice, filosofice și economico-juridice, tom II, nr. 1, 1950, p. 37-46.
- LUPU, Coman, *Din istoricul numelor de monede în limba română*, ediția a treia, revăzută și adăugită, București, Editura Universității din București, 2022.
- MIHĂESCU, H., *Originea cuvântului ban „monedă”*, în *Studii și cercetări lingvistice*, anul XVIII, nr. 3, 1967, p. 343-347.
- PAVEL, Eugen, *Între filologie și bibliologie*, Cluj-Napoca, Editura „Biblioteca Apostrof”, 2007.
- POP, Ioan-Aurel et alii (coord.), *Istoria Transilvaniei*, vol. III (*De la 1711 până la 1918*), Cluj-Napoca, Academia Română & Centrul de Studii Transilvane, 2008.

c) dicționare:

- DAR = Gh. Bulgăr, Gh. Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de arhaisme și regionalisme*, București, Editura Saeculum I.O., 2000.

- DELR = Marius Sala, Andrei Avram (dir.), *Dicționarul etimologic al limbii române*, vol. I (A-B)-II/1 (Ca-Cizmă)-II/2 (Clac-Cyborg), vol. III/1 (DA-Djinn)-III/2 (Do-Dyke), București, Editura Academiei Române, 2012-2025.
- DER = Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*. Ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă, de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București, Editura Saeculum I.O., 2002.
- DFLR = Mile Tomici, *Dicționar frazeologic al limbii române*, București, Editura Saeculum Vizual, 2009.
- DÎLRV = Gheorghe Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice din limba română veche (1421-1760)*, București, Editura Științifică, 1992.
- DLR = Marius Sala, Gheorghe Mihăilă, Monica Busuioc (dir.), *Dicționarul limbii române*, ediție anastatică, vol. I-XIX, București, Editura Academiei Române, 2010.
- DLRLV = Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicționarul limbii române literare vechi (1640-1780). Termeni regionali*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987.
- EMSZT = Szabó T. Attila (coord.), *Erdély Magyar Szótörténeti tár*, vol. I-XII, Bukarest-Kolozsvár-Budapest, Kriterion Könyvkiadó-Erdélyi Múzeum-Egyesület-Akadémiai Kiadó, 1975-2005, disponibil la adresa <<https://mek.oszk.hu>> (accesat între 15/04/2025 și 15/07/2025).
- EWUR = Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumanischen*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966.
- MDA = Marius Sala, Ion Dănilă (coord.), *Micul dicționar academic*, vol. I-IV, București, Editura Univers Enciclopedic, 2002-2003.
- TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*. 3. Überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, Bände I-III, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 2000-2005.